

AGRESIJA I IRACIONALNA UVERENJA

REZIME: Neka od dosadašnjih istraživanja su pokazala da su značajni prediktori antisocijalnog ponašanja adolescenata iracionalna uverenja manifestovana kao „zahtev za apsolutnom korektnošću drugih i njihovo obezvređivanje“, kao i „perfekcionistički zahtevi prema sebi“. U okviru ovog istraživanja ispitivana je povezanost određenih oblika agresije i iracionalnih uverenja kod srednjoškolskih adolescenata. Opšti cilj rada bilo je utvrđivanje povezanosti određenih oblika agresije i iracionalnih uverenja kod srednjoškolskih adolescenata. Ispitivanje je izvršeno na uzorku od 275 ispitanika, učenika VII, XII i XIV beogradske gimnazije, Elektrotehničke škole „Rade Končar“ i Trgovačke škole u Beogradu, starosti između 15 i 19 godina. Za potrebe ispitivanja oblika agresije korišćen je Bas-Perijev upitnik agresije, dok su iracionalna uverenja ispitivana primenom skale GABS-37. Merni instrumenti korišćeni u ovom istraživanju su pokazali visoku pouzdanost, koja se kretala od $\alpha = 0,819$ za skalu GABS-37 do $\alpha = 0,822$ za Bas-Perijev upitnik agresije. Rezultati istraživanja su pokazali da su izraženiji apsolutistički zahtevi prema drugima, kao i veća sklonost ka ispoljavanju obezvređivanja, povezani sa većim ispoljavanjem oblika agresije određenog domena. Na osnovu podataka koji su dobijeni u okviru ovog istraživanja, kao i prethodnih, može se tvrditi da postoji izvesna povezanost pojave porasta iracionalnih zahteva postavljenih prema sebi, svom radu i drugima, i ispoljavanja određenih dimenzija besa, hostilnosti i drugih oblika agresije prema okruženju.

KLJUČNE REČI: *agresija, iracionalna uverenja, srednjoškolski adolescenti.*

---

¹ Leposava Vukičević, psiholog, student diplomskih – masterskih studija poslovne psihologije na Visokoj školi „Pravne i poslovne akademske studije dr Lazar Vrkić“ u Novom Sadu, e-mail: leposavavukicevic@open.telekom.rs.

² Milica Grujić, psiholog, student diplomskih – masterskih studija poslovne psihologije na Visokoj školi „Pravne i poslovne akademske studije dr Lazar Vrkić“ u Novom Sadu, e-mail: milica_grujic87@hotmail.com.

³ Danka Popović, psiholog, student diplomskih – masterskih studija poslovne psihologije na Visokoj školi „Pravne i poslovne akademske studije dr Lazar Vrkić“ u Novom Sadu, e-mail: dankadada@gmail.com.

⁴ Dragica Mihajlović, psiholog, student diplomskih – masterskih studija poslovne psihologije na Visokoj školi „Pravne i poslovne akademske studije dr Lazar Vrkić“ u Novom Sadu, e-mail: mihajlovic_dragica@yahoo.com.

⁵ Uroš Velić, psiholog, student diplomskih – masterskih studija poslovne psihologije na Visokoj školi „Pravne i poslovne akademske studije dr Lazar Vrkić“ u Novom Sadu, e-mail: velic.uros@hotmail.com.

Uvod

Agresivno i antisocijalno ponašanje u savremenom društvu postaju sve veći problemi, pa im stoga različite društvene delatnosti i institucije poklanjaju sve veću pažnju. Kako taj oblik socijalnog ponašanja počinje da se pojavljuje, razvija i stabilizuje prilično rano u detinjstvu, veliki deo istraživanja je usmeren upravo na dečju agresivnost i njen razvoj. Agresivno ponašanje je vrlo složena pojava koja se uglavnom manifestuje kao bes i napadanje druge osobe, nekog objekta ili teritorije. Uzroci agresivnog ponašanja vrlo su složeni, a kao najčešći faktori spominju se razna dešavanja u porodici, neuspesi u školi, mediji i šire društvene okolnosti. Kako je problem nasilja teško kontrolisati, pa tako i lečiti, važno je rano uočiti potencijalne uzroke određenih oblika agresije i sprečiti njihovo razvijanje kako s vremenom ne bi došlo do stabilizacije agresivnosti i pojačavanja njenog intenziteta. Shodno tome, u okviru ovog istraživanja pokušali smo da ustanovimo da li su i na koji način određeni oblici agresije povezani sa iracionalnim uverenjima kod srednjoškolskih adolescenata.

Agresija

Agresija (lat. *aggredi* – napasti) je nasilno ponašanje, nasrtljivost, grubo napadanje, silovitost, drzak nasrtaj na druge osobe, odnosno sklonost ka izazivanju sukoba i napadima na drugoga. Proučavanje agresivnosti u psihologiji ima dugu tradiciju, pri čemu su se postepeno diferencirala dva referentna okvira. U prvom se agresija posmatra kao fenomen, odnosno manifestacija određenog ponašanja, a u drugom kao dimenzija ličnosti koju poseduju svi ljudi, ali je manifestuju različitim intenzitetom, tj. na različite načine (Mitrović i Smederevac, 2005). Jedna od prvih teorija koje su naglašavale socijalnu komponentu bila je hipoteza Dolarda i Milera o agresiji kao reakciji na frustraciju (prema: Berkowitz, 1989). Prema toj teoriji, agresija predstavlja reakciju organizma na prepreke u dolaženju do određenog cilja. Bandura (1999) ističe da pojava prepreke u dolaženju do cilja može izazvati samo stanje povišenog emocionalnog uzbuđenja, ali da će od niza drugih činilaca zavisiti reakcija osobe na dato uzbuđenje. Prema Pecu (Petz, 1992), agresija je ono ponašanje koje se ogleda u neprijateljskoj akciji prema osobama ili predmetima. Mijatović (2000) ističe da je agresija ponašanje učenika i odraslih osoba koje se iskazuje kroz nasilni i neprijateljski odnos prema pojedincima, grupama ili predmetima. Olveus (1993; 1998) navodi da agresivan postupak može biti izveden na tri načina: verbalno, telesnim dodirrom, kao i bez reči i telesnog dodira. Arnold Bas (Buss, 1961) je jedan od autora koji je među prvima isticao klasifikovanja agresivnih postupaka. On je smatrao korisnim da se razlikuje nekoliko vrsta agresije, prema različitim kriterijumima. Povukao je razliku između instrumentalne i neprijateljske agresije, a razlikovao je i aktivnu i pasivnu, verbalnu i fizičku, direktnu i indirektnu agresiju. U okviru ovog istraživanja mi smo se pridržavali klasifikacije oblika agresije koja je operacionalno definisana primenom

Bas–Perijevog upitnika agresije (Buss & Perry, 1992). To znači da smo kao određene oblike agresije posmatrali fizičku i verbalnu agresiju, bes, te hostilnost.

Iracionalna uverenja

Sistem uverenja (*beliefs*) je najznačajniji element Elisovog ABC modela emocionalnog ponašanja. U odnosu na pretpostavljene osnovne ciljeve i vrednosti koje čovek ima, uverenja mogu biti samo – pomažuća (racionalna) i samoporažavajuća (iracionalna).

Osnovne postavke Elisovog teorijskog modela, u literaturi poznatog kao ABC model emocija i ponašanja (Marić, 2000), predstavljene su na sledeći način: u trenutku aktivirajućeg događaja (A) osoba doživljava emocije i ponaša se na određeni način (C), u zavisnosti od svog sistema uverenja (B). Ponašanje osobe je usmereno prema sistemu uverenja koje osoba poseduje i nije direktna posledica samog aktivirajućeg događaja. Važan element kognitivnog modela emocija čine i ciljevi, tj. vrednosti osobe (G). Zbog toga, kada osoba zaključuje da aktivirajući događaj (A) sprečava ili na neki način onemogućava njene ciljeve (G), osoba ima izbor da na aktivirajući događaj reaguje funkcionalnim ili disfunkcionalnim emocijama i ponašanjem (C), u zavisnosti od toga da li se rukovodi racionalnim ili iracionalnim uverenjima (B).

Ono što je osobena i distinktivna karakteristika iracionalnog uverenja je jasno prisutan ili implicitan, podrazumevajući apsolutistički i bezuslovni unutrašnji zahtev, *mora* povodom nepovoljnog aktivirajućeg događaja. Koncept iracionalnih uverenja obuhvata oblike samoporažavajućeg, nelogičnog i nerealističnog verovanja o aktivirajućim događajima (Ellis, 1994). Iracionalna uverenja sadrže četiri osnovna tipa iracionalnih evaluacija: 1) *mora*; 2) *užasno, nepodnošljivo, neizdrživo*; 3) *ja sam bezvredan/pokvaren*; 4) *ti si pokvaren/bezvredan*, koji se odnose na tri tipa aktivirajućih događaja: 1) sopstvene osobine i postupci (lične performanse); 2) tretman od strane drugih ljudi; i 3) životni uslovi. Za merenje uverenja razvijeno je više instrumenata (tzv. *Belief Scales*) različitih autora, ali je skala opštih stavova i uverenja (*The General Attitude and Belief Scale*) jedan od najrazvijenijih instrumenata za merenje iracionalnih uverenja i najčešće se koristi u praksi (Bernard, 1998; prema: Marić, 2002).

Dosadašnja istraživanja

Fajvz (Fives et al., 2011) u okviru svog istraživanja dolaze do podataka da su pol, bes i iracionalna uverenja iz domena netolerancije na frustraciju značajni prediktori fizičke agresije, dok su bes i iracionalna uverenja iz domena netolerancije na frustraciju značajni prediktori indirektno agresije.

Džouns i Trouer (Jones & Trower, 2004) sprovode istraživanja o prirodi evaluativnih uverenja pojedinaca povezanih sa poremećajima gneva. Njihovo istraživanje je pokazalo da pojedinci kod kojih je zabeležen visok nivo gneva takođe imaju i visok

nivo neprijateljskih evolucionih verovanja, kao i visok nivo negativnih samoevaluacija.

Martin i Dalen (Martin & Dahlen, 2004) dolaze do podataka koji ukazuju na povezanost niske tolerancije na frustraciju i osobina besa, suzbijanja ljutnje i spoljašnjeg istraživanja besa.

Lopez i Truman (Lopez & Truman, 1986) su ustanovili da iracionalna uverenja predstavljaju važan segment razlikovanja gnevni od nisko besnih studenata.

Calvete (2008) sprovodi istraživanje kojim je ispitivana povezanost opravdanosti nasilja, uloge šema grandioznosti sa antisocijalnim ponašanjem. Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 974 španskih adolescenata, uzrasta između 14 i 18 godina. Ustanovljeno je da grandioznost i opravdanost nasilja značajno predviđa agresivno i delinkventno ponašanje. Uticaj kognitivnih šema u antisocijalnom ponašanju bio je veoma sličan i za dečake i devojčice.

Calvete i Kardenjoso (Calvete & Cardeñoso, 2005) sprovode istraživanje kojim su ispitivane razlike u odnosu na pol, povezanost kognitivne vulnerabilnosti, depresije i problema u ponašanju kod adolescenata. Rezultati su pokazali da sa nižim nivoom pozitivnog mišljenja o sebi ide veća tendencija prema negativnoj orijentaciji ka problemu kod devojčica, dok je kod dečaka zabeležena značajna povezanost uverenja o opravdanosti nasilja i impulsivnosti.

Besu nekada prethodi anksioznost, a nasilje nekada predstavlja pokušaj da se otkloni opažena pretnja povezana sa slikom o sebi ili sopstvenom dobrobiti (Ellis, 1977; Dryden, 1990). Agresivni adolescenti često se osećaju inferiorno u društvu svojih vršnjaka i da bi kompenzovali to osećanje izazivaju i ponižavaju druge, pokušavajući da na neki način *osvoje* njihovu poziciju u vršnjačkoj grupi (Bernard & Joyce, 1984). Ispitujući vezu između iracionalnih uverenja i antisocijalnog ponašanja učenika (Vukosavljević-Gvozden i sar., 2010), ustanovljeno je da iracionalna uverenja objašnjavaju nešto manje od 12% varijanse. Značajniji prediktori antisocijalnog ponašanja adolescenata, prema tom istraživanju, čine iracionalna uverenja manifestovana kao *zahtev za apsolutnom korektnošću drugih i njihovo obezvređivanje*, kao i *perfekcionistački zahtevi prema sebi*.

Osnovni problem ovog istraživanja odnosio se na ispitivanje povezanosti određenih oblika agresije sa određenim oblicima iracionalnih uverenja kod adolescenata srednjoškolskog uzrasta.

Operativni cilj istraživanja bio je da se utvrde relacije između merenih varijabli, odnosno da li su, i u kojoj meri, određeni oblici agresije povezani sa iracionalnim uverenjima kod adolescenata srednjoškolskog uzrasta.

Praktični cilj je doprinos izradi mogućih preventivnih programa i psiholoških radionica u odnosu na određene oblike agresije i iracionalnih uverenja kod srednjoškolskih adolescenata.

Teorijski cilj je doprinos saznanjima iz domena ispitivanja povezanosti određenih

oblika agresije i određenih oblika iracionalnih uverenja kod srednjoškolskih adolescenata.

Osnovna hipoteza istraživanja podrazumevala je da postoji povezanost određenih oblika agresije i određenih oblika iracionalnih uverenja kod srednjoškolaca.

Varijable istraživanja su, pošto nije ispitivan prediktivan odnos, posmatrane kao zavisne:

1. *iracionalna uverenja* su operacionalno definisana primenom skale iracionalnih uverenja (GABS-37), što je skala opštih iracionalnih stavova i uverenja od 37 ajtema;
2. *oblici agresije* su operacionalno definisani primenom Bas-Perijeveg upitnika agresije (Buss & Perry, 1992), kojim se ispituju bes, hostilnost, verbalna i fizička agresija. Skor ostvaren na toj skali posmatran je kao zavisna varijabla.

Metod

Uzorak

Terenski deo istraživanja sproveden je tokom novembra i decembra 2011. godine. Ispitivanje je izvršeno na uzorku od 275 ispitanika, učenika prvog, drugog, trećeg i četvrtog razreda odabranih srednjih škola u Beogradu. Istraživanjem su bile obuhvaćene sledeće srednje škole u Beogradu: XIV beogradska gimnazija, VII beogradska gimnazija i XII beogradska gimnazija, kao i Trgovačka škola i Elektrotehnička škola „Rade Končar“. Uzorak je bio prigodan i neslučajan kada je reč o dostupnosti pristupu škola. Uzorak je činilo 111 ispitanika muškog pola (40,4%) i 164 ispitanika ženskog pola (59,6%), pri čemu se starost ispitanika kretala od 15 do 19 godina ($M = 15,88$, $SD = 0,82$).

Merni instrumenti

Upitnik koji je bio korišćen za prikupljanje podataka objedinjuje pitanja dve posebne skale: *skale iracionalnih uverenja GABS-37* i *Bas-Perijeveg upitnika agresije*.

Skala iracionalnih uverenja (GABS-37)

Skala iracionalnih uverenja (GABS-37) je skala opštih iracionalnih stavova i uverenja od 37 ajtema (Marić, 2002). U pitanju je prevedena i modifikovana verzija *General Attitude and Belief Scale* od 54 tvrdnje (Bernard, 1998). Po izostavljanju redundantnih tvrdnji, sve tvrdnje su formulisane kao uverenja o određenim aspektima sebe, drugih ljudi i životnih uslova, tako da ne sadrže termine koji se odnose na emocionalna stanja. Alfa koeficijent pouzdanosti za supskalu sačinjenu od svih 29 iracionalnih tvrdnji

je visok i iznosi 0,91, dok za supskalu sačinjenu od 8 racionalnih tvrdnji iznosi svega 0,70. Predmet merenja ove skale su *iracionalna uverenja* posmatrana kao apsolutna uverenja koja u sebi sadrže zahteve ne smem ili moram. *Skala iracionalnih uverenja (GABS-37)* ispituje bazična iracionalna uverenja manifestovana kroz zahtevnost prema sebi, zahtevnost prema drugima i zahtevnost prema uslovima života.

Bas-Perijev upitnik agresije

Bas-Perijev upitnik agresije (Buss & Perry, 1992) predstavlja skraćenu i revidiranu formu *Upitnika hostilnosti* (Buss, 1988). Sastoji se od 29 iskaza i obuhvata četiri supskale:

- a) *bes* – odnosi se na tendenciju ka impulsivnom i nepromišljenom reagovanju;
- b) *fizička agresija* – odnosi se na sklonost ka upuštanju u tuče i obračune;
- c) *hostilnost* – odnosi se na uverenje osobe da život nije pravedan prema njoj i osećanje da su drugi uspešniji, kao i na paranoidne sklonosti;
- d) *verbalna agresija* – ispituje sklonost ka agresivno-asertivnom ponašanju, zaštiti vlastitih prava, što uključuje pretnje, provokacije i svađu.

Istraživanja pokazuju da ovaj upitnik uspešno razlikuje izraženost agresivnog ponašanja muških od ženskih ispitanika (Harris & Knight-Bohnhoff, 1996), nasilne od nenasilnih zatvorenika (Gunn & Gristwood, 1975), nasilne od nenasilnih hroničnih alkoholičara (Renson et al., 1978). Skala je pri istraživanjima kod nas pokazala visok nivo pouzdanosti, pri čemu je Kronbahov alfa koeficijent iznosio 0,83 (Mitrović i Smederevac, 2005).

Statistička analiza

Pouzdanost skala proverena je primenom Kronbahovog α koeficijenta. Latentna struktura korišćenih instrumenata ispitivana je faktorskom analizom: metodom glavnih komponenti i *Varimax* rotacijom sa Kajzerovom normalizacijom. Povezanost između faktora izdvojenih iz upitnika skale ispitivana je bivarijantnom korelacionom analizom, upotrebom Pirsonovog koeficijenta linearne korelacije. Nivo statističke značajnosti bio je određen na nivou $\alpha = 0,05$.

Rezultati

Merni instrumenti korišćeni u ovom istraživanju pokazali su visoku pouzdanost, koja se kretala od $\alpha = 0,819$ za skalu *GABS-37* do $\alpha = 0,822$ za *Bas-Perijev upitnik agresije*. Kronbahovi alfa koeficijenti su nešto niži za dimenzije korišćenih mernih instrumenata pojedinačno. Njihov prikaz dat je u tabeli 1.

sTabela 1. Pouzdanost dimenzija mernih instrumenata

Korišćena skala	Naziv dimenzije	Kronbahov alfa koeficijent
Skala iracionalnih uverenja (GABS-37)	<i>Iracionalna uverenja u pogledu neuspeha</i>	0,492
	<i>Obezvređivanje</i>	0,827
	<i>Iracionalna uverenja u pogledu ljubavi</i>	0,842
	<i>Apsolutistički zahtevi prema drugima</i>	0,872
Bas-Perijev upitnik agresije (BAPG)	<i>Verbalna agresija</i>	0,533
	<i>Bes</i>	0,597
	<i>Fizička agresija</i>	0,622
	<i>Hostilnost</i>	0,664

Latentna struktura mernih instrumenata

Latentna struktura skale iracionalnih uverenja GABS-37 ispitivana je primenom faktorske analize. Korišćena je analiza glavnih komponenti i *Varimax* rotacija sa Kajzerovom normalizacijom. Izdvojilo se 10 faktora, čiji je karakteristični koren veći od 1 i koji zajedno objašnjavaju 67,660% ukupne varijanse. Među njima, prva četiri faktora objašnjavaju 47,418% ukupne varijanse i poseduju karakteristični koren veći od 2. Ove faktore smo izdvojili i u daljoj analizi koristili kao nove promenljive, a njihov prikaz dat je u tabeli 2.

Tabela 2. Latentna struktura skale iracionalnih uverenja (GABS-37)

Faktori skale iracionalnih uverenja GABS-37	Objašnjena varijansa (%)	Karakterističan koren	Sadržaj karakterističnih tvrdnji
Iracionalna uverenja u pogledu ljubavi	26,017	9,626	Objedinjuje one stavke čiji sadržaj opisuje apsolutističke zahteve kada je reč o načinu dolaska i zadržavanja ljubavi voljene osobe, kao i o nivou njene neophodnosti.
Apsolutistički zahtevi prema drugima	8,177	3,026	Objedinjuje one stavke čiji sadržaj opisuje apsolutističke zahteve kada je reč o korektnosti drugih ljudi prema ispitaniku.
Iracionalna uverenja u pogledu neuspeha	7,818	2,893	Objedinjuje one stavke čiji sadržaj opisuje apsolutističke zahteve kada je reč o postizanju neuspeha, težnju ka realizaciji rezultata na veoma visokom nivou.
Obezvredivanje	5,406	2,001	Objedinjuje one stavke čiji sadržaj uključuje iracionalna uverenja koja podržavaju obezvredivanje sebe usled pojave samoće, tuge, potištenosti.

Latentna struktura Bas-Perijevog upitnika agresije ispitivana je primenom faktor-ske analize. Korišćena je analiza glavnih komponenti i *Varimax* rotacija sa Kajzerovom normalizacijom. Izdvojilo se 9 faktora, čiji je karakterističan koren veći od 1 i koji zajedno objašnjavaju 61,475% ukupne varijanse. Među njima, prva četiri faktora potpuno odgovaraju izvornim konstruktima (supskalama) mernog instrumenta. Prva četiri faktora objašnjavaju 41,933% ukupne varijanse. Od prva četiri faktora dva poseduju karakterističan koren veći od 2, dok druga dva imaju izvesna međusobna poklapanja, ali odgovaraju izvornim subdimenzijama skale. Ta četiri faktora smo izdvojili, u daljoj analizi koristili kao nove promenljive, a njihov prikaz je dat u tabeli 3.

Tabela 3. Latentna struktura Bas-Perijevog upitnika agresije

Faktori skale agresivnosti BAPG	Objašnjena varijansa (%)	Karakterističan koren	Sadržaj karakterističnih tvrdnji
Bes	20,311	5,890	Objedinjuje one stavke čiji sadržaj opisuje manifestaciju i sklonost ka impulsivnom i nepromišljenom načinu reagovanja.
Hostilnost	8,952	2,596	Objedinjuje one stavke čiji sadržaj opisuje sklonost osobe da život nije pravedan prema njoj, sklonost ka sumnjičavom ponašanju i nepoverenju u namere drugih, kao i osećanje da su drugi uspešniji.
Fizička agresija	6,839	1,983	Objedinjuje one stavke čiji sadržaj opisuje sklonost ka upuštanju u tuče, fizičke obračune i fizičke načine reagovanja ukoliko to situacija zahteva.
Verbalna agresija	5,831	1,691	Objedinjuje one stavke čiji sadržaj opisuje sklonost ka agresivno-asertivnom ponašanju, zaštiti sopstvenih prava, koja uključuje pretnje, provokacije i svađe.

Prikaz ostvarenih korelacija dimenzija skale iracionalnih uverenja (GABS-37) i dimenzija Bas-Perijevog upitnika agresije dat je u tabeli 4.

Tabela 4. Linearna povezanost iracionalnih uverenja i određenih oblika agresije

Dimenzije Bas-Perijevog upitnika agresije		Dimenzije skale iracionalnih uverenja (GABS-37)				
		Iracionalna uverenja u pogledu ljubavi	Apsolutistički zahtevi prema drugima	Iracionalna uverenja u pogledu neuspeha	Obezvredivanje	Ukupan skor
Bes	r	0,168	0,228	-0,028	0,257	0,277
	p	0,005	0,001	0,639	0,001	0,001
Fizička agresija	r	0,037	0,260	0,026	0,128	0,154
	p	0,538	0,001	0,670	0,033	0,011
Hostilnost	r	0,358	0,275	-0,167	0,303	0,400
	p	0,001	0,001	0,005	0,001	0,001
Verbalna agresija	r	0,049	0,207	0,052	0,134	0,148
	p	0,420	0,001	0,394	0,027	0,014

r – Pirsonov koeficijent linearne korelacije;

p – nivo statističke značajnosti.

Ostvarene korelacije ukazuju na to da *apsolutistički zahtevi prema drugima* pozitivno koreliraju sa svim oblicima agresije: *besom*, *fizičkom agresijom*, *hostilnošću* i *verbalnom agresijom*. Takođe, *obezvređivanje* kao oblik iracionalnih uverenja pozitivno korelira sa svim oblicima agresije: *besom*, *fizičkom agresijom*, *hostilnošću* i *verbalnom agresijom*.

Među ostvarenim korelacijama najznačajnija je ona koja je ostvarena između dimenzije *hostilnost* sa *apsolutističkim zahtevima prema drugima* i *obezvređivanjem*.

Osim toga, *iracionalna uverenja u pogledu ljubavi* pozitivno koreliraju sa *hostilnošću* kao oblikom agresije, dok je između *iracionalnih uverenja u pogledu neuspeha* i *hostilnosti* zabeležena negativna korelacija.

Zaključna razmatranja

Rezultati istraživanja pokazuju da iracionalna uverenja koja podržavaju obezvredivanje sebe usled pojave samoće, tuge ili potištenosti pozitivno koreliraju sa svim oblicima agresije merenim Bas-Perijevim upitnikom agresije. Takođe, apsolutistički zahtevi koji podrazumevaju apsolutnu korektnost drugih ljudi pozitivno koreliraju sa svim oblicima agresije. Iz ovakvih podataka sledi da je postojanje neprihvatljivosti nekorektnog ponašanja drugih i neizdrživost negativnih emotivnih stanja značajno

povezano sa određenim oblicima agresije. Želja da drugi budu apsolutno korektni i obezvređivanje sebe usled pojave samoće, tuge ili potištenosti najznačajnije je povezana sa ogorčenošću, sumnjičavošću, nepoverenjem i negativizmom prema ljudima kao oblikom agresije.

Takođe, oni učenici kod kojih su izraženiji apsolutistički zahtevi kada je reč o načinu dolaska, zadržavanja ljubavi voljene osobe, kao i o nivou njene neophodnosti, imaju veću sklonost ka hostilnosti kao obliku agresije. Realne ili zamišljene, romantične veze često zauzimaju centralno mesto u životu adolescenta i imaju značajne implikacije na zdravlje i prilagođavanje pojedinca. Formiranje romantičnih odnosa predstavlja jedan od najvažnijih zadataka u adolescenciji, na šta ukazuju mnogi autori (Sullivan, 1953; Erikson, 1976). Shodno tome, potpuno je jasno zašto se *iracionalna uverenja u pogledu ljubavi* javljaju u korelaciji sa izraženijim negativizmom, ogorčenošću, sumnjičavošću, nepoverenjem prema drugim ljudima. Zanimljivo je da se kod onih učenika kod kojih se povećavaju apsolutistički zahtevi kada je reč o postizanju neuspeha i težnji ka realizaciji rezultata na veoma visokom nivou – smanjuje hostilnost kao oblik agresije.

Hjusman i sar. (Huesmann et al., 1984) su u okviru longitudinalnog istraživanja na uzorku od 632 ispitanika u periodu od 22 godine došli do zaključka da su ispitanici koji su bili agresivni u uzrastu od 8 godina bili agresivni i u 30. godini. Stabilnost agresivnosti bila je slična stabilnosti inteligencije za osobe muškog pola, a za osobe ženskog pola utvrđen je niži koeficijent agresivnosti. Agresivnost ispitanika utvrđena na početku istraživanja pokazala se dobrim prediktorom delinkventnog ponašanja u kasnijem periodu, uključujući zlostavljanje bračnog partnera i nasilničko ponašanje u saobraćaju.

Shodno tome, cilj istraživanja je podrazumevao prikupljanje podataka koji se tiču agresije kod mladih, i kao takvi mogu se kasnije koristiti za kreiranje psiholoških radionica i edukativnih programa koji bi doprinosili adekvatnijem prepoznavanju negativnih emocija, povećanju fleksibilnosti mišljenja mladih i uklanjanju neadekvatnih obrazaca mišljenja.

Iracionalna uverenja su ili preterano optimistično ili preterano pesimistično sagledavanje normalnih životnih iskustava kao što su gubitak, konflikt, preduzeti rizik, odbacivanje ili promena. To su emotivni stavovi za stupanje ili nestupanje u akciju u trenutku nastajanja promene. Iracionalna uverenja su negativni ili pozitivni stavovi koje habituelno ispoljavamo kada se nađemo u stresnim situacijama. To su stereotipna shvatanja rešavanja problema u kojima smo se našli i način postupanja u kriznim životnim trenucima.

Pojava fleksibilnosti mišljenja već u periodu rane adolescencije ogleda se u tome da mlada osoba postaje svesna da postoje različiti pogledi na istu stvar, da problem može da ima i više od jednog rešenja, da sve manje razmišlja isključivo u ekstremima, svesna različitih aspekata argumenata, pa je u stanju da zauzme relativističko gledište. Mišljenje postaje pokretljivije, kritičnije i pragmatičnije (Adelson, 1971).

Činjenica je da se iz začaranog kruga iracionalnih uverenja teško izlazi samostalno, svojom voljom. Zato treba težiti tome da se kroz vaspitanje i obrazovanje adole-

scenata razviju što bolji misaoni obrasci koji bi doprineli adekvatnom, realističnom sagledavanju sveta, sebe i drugih. Moguće je da agresija, manifestovana kao verbalna, fizička, bes ili hostilnost, predstavlja posledicu pogrešno zasnovanih misaonih obrazaca. Takođe je moguće da su iracionalna uverenja samo jedan od elemenata koji doprinosi razvoju nasilničkog ponašanja. Rezultati ovog istraživanja su kompatibilni sa podacima prethodnih istraživanja i mogu se koristiti za kreiranje psiholoških radionica i edukativnih programa koji bi doprinosili adekvatnijem prepoznavanju negativnih misaonih obrazaca, povećanju fleksibilnosti mišljenja mladih i uklanjanju neadekvatnih oblika ponašanja zasnovanih na njima.

Literatura

1. Adelson, J. (1971). The political imagination of the young adolescent, *Daedalus*, jesen, 1013–50.
2. Bandura, A. (1999). Social cognitive theory of personality. U: L. A. Pervin & O. P. John (Eds.). *Handbook of Personality: Theory and Research*, New York: The Guilford Press, 154–186.
3. Berkowitz, L. (1989). Frustration – Aggression Hypothesis: Examination and Reformulation. *Psychological Bulletin*, 106, 59–73.
4. Bernard, M. E. (1998). Validation of the general attitude and beliefs scale. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive – Behavior Therapy*, 16, 183–196.
5. Bernard, M., M. R. Joyce (1984). *Rational emotive therapy of children and adolescents: theory, treatment strategies and preventive methods*. New York: Wiley & Sons.
6. Buss, A. H. (1961). *Psychology of aggression*. New York: Willey.
7. Buss, A. H. (1988). *Personality: Evolutionary Heritage and Human Distinctiveness*. Hillsdale, W: Lawrence Erlbaum Associates.
8. Buss, A. H., Perry, M. (1992). The aggression questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, 452–459.
9. Calvete, E. (2008). Justification of Violence and Grandiosity Schemas as Predictors of Antisocial Behavior in Adolescents. *Journal of Abnormal Child Psychology*, Vol. 36, No. 7, 1083–1095.
10. Calvete, E., Cardenoso, O. (2005). Gender Differences in Cognitive Vulnerability to Depression and Behavior Problems in Adolescents. *Journal of Abnormal Child Psychology*, Vol. 33, No. 2, 179–192.
11. Dryden, W. (1990). *Dealing with anger problems: rational-emotive therapeutic interventions*. Sarasota: Professional Resource Exchange Inc.
12. Ellis, A. (1977). *Anger: how to live with and without it*. New York: Carol Publishing Group.
13. Ellis, A. (1994). *Reason and Emotion in Psychotherapy*. New York, Birch Lane Press.
14. Erikson, E. (1976). *Omladina, kriza, identifikacija*. Pobjeda, Titograd.
15. Fives, C., Kong, G., Fuller, J., DiGiuseppe, R. (2011). Anger, Aggression, and Irrational Beliefs in Adolescents. *Cognitive Therapy & Research*, Vol. 35, no. 3, 199.

16. Gunn, I., Gristwood, I. (1975). Use of the Buss-Durkee Hostility Inventory among British prisoners. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 43, 590.
17. Harris, M. B., Knight-Bohnhoff, K. (1996). Personal Aggressiveness – Gender and Aggressiveness. *Sex Roles: A Journal of Research*, 35, 26–42.
18. Huesmann, L. R., Eron, L. D., Lefkowitz, M. M. & Walder, L. O. (1984). The stability of aggression over time and generations. *Developmental Psychology*, 20, 1120–1134.
19. Jones, J., Trower, P. (2004). Irrational and Evaluative Beliefs in Individuals with Anger Disorders. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy*, Vol. 22, No. 3, 153–169.
20. Lopez, F., Thruman, C. (1986). A cognitive-behavioral investigation of anger among college students. *Cognitive Therapy and Research*, Vol. 10, No. 2, 245–256.
21. Martin, R., Dahlen, E. (2004). Irrational Beliefs and the Experience and Expression of Anger. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy*, Vol. 22, No. 1, 3–20.
22. Marić, Z. (2000). Racionalno emotivno bihevioralna terapija. U: Stojnov D. (ur.) *Psihoterapije*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
23. Marić, Z. (2002). Kognitivni činioci emocije i emocionalnog poremećaja iz ugla REBT. Magistarski rad. Beograd: Filozofski fakultet.
24. Mijatović, A. (2000). *Leksikon temeljnih pedagoških pojmova*, Edip, Zagreb.
25. Mitrović, D., Smederevac, S. (2005). Relacije između agresivnosti i dimenzija ličnosti modela „pet velikih“. *Psihologija*, vol. 51, no. 5–6, 456–471.
26. Olweus, D. (1993). *Bullying at school. What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell.
27. Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi: Što znamo i što možemo učiniti*. Zagreb: Školska knjiga (prevela Gordana V. Popović).
28. Petz, B. (1992). *Psihologijski rječnik*, Prosvjeta, Zagreb.
29. Renson, G. J., Adamas, J. E., Tinlenderg, J. R. (1978). Buss – Durkee assessment and validation with violent versus nonviolent chronic alcohol abusers. *Journal of Counseling and Clinical Psychology*, 46, 360–361.
30. Sullivan, H. S. (1953). *The interpersonal theory of psychiatry*. New York: W. W. Norton.
31. Vukosavljević-Gvozden, T., Opačić, G., Marić, Z. (2010). Iracionalne evaluacije i antisocijalno ponašanje adolescenata. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, vol. 42, no 2, 263–276.

AGGRESSION AND IRRATIONAL BELIEFS

ABSTRACT: Some of the previous studies have shown that significant predictors of antisocial behavior are irrational beliefs manifested as “An absolute requirement for the correctness of ot-

hers and their impairment” and “Perfectionist demands on yourself”. In this study we researched the association of certain forms of aggression and irrational beliefs in high school adolescents. The main of case of this study was to determine the relation between certain forms of aggression and irrational beliefs in high school adolescents. The sample included 275 students of VII, XII and XIV Belgrade High School, and School: “Rade Koncar” and Trade School in Belgrade, aged between 15 and 19 years. We have used Bass – Perry Aggression Questionnaire, for purposes of examination forms of aggression, while for examining irrational beliefs we used scale GABS – 37. Measuring instruments used in this study showed high reliability which was from $\alpha=0.819$ for scale GABS – 37 to $\alpha=0.822$ for Bass – Perry Aggression Questionnaire. The results showed that the more pronounced absolutist claims of others, as well as greater expression of preference for impairment, are associated with higher forms of aggression. Based on the data obtained in this research, as well as the previous one, we can argue that there is some association between the increase of irrational demands asked by you, your work and others, and expression certain dimensions of anger, hostility and other forms of aggression towards the environment.

KEY WORDS: *aggression, irrational beliefs, high school adolescents.*